

УДК 378:159.923

Л. М. Романкова
кандидат психологічних наук, доцент,
завідувач відділу виховної та психолого-педагогічної роботи
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

ВИХОВНИЙ ПРОСТІР ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ЯК ЧИННИК СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

Мета дослідження полягає у визначенні атрибутивних характеристик виховного простору вищого навчального закладу (далі – ВНЗ), оскільки саме він потенційно утримує виховні компоненти студентів в об'єктивній формі, проблема полягає тільки в тому, щоб вони були привласнені майбутніми фахівцями.

Наша зацікавленість у відтворенні типової моделі виховного простору ВНЗ полягає в тому, що він, простір, має не лише утримувати матрицю формування в майбутнього фахівця його професійної компетентності, а й забезпечувати прояв сукупності властивостей особистості, що адекватні цій добі соціального розвитку етнічної спільноти, конкретної політичної нації, держави і планетарного людства в цілому. Якщо корпоративний виховний простір є недорозгорнутим або викривленим, скажімо, відсутня наукова, применшена спортивна або недооцінена студійна культурно-масова робота, то студентство принципово немає доступу до повноцінної соціалізації й самореалізації.

При цьому ми маємо намір відпрацювати робочу гіпотезу про те, що виховне середовище не є синонімом виховного простору, оскільки останній може мати декілька специфічних сегментів, наприклад, природний, соціокультурний, освітній, виховний, культурний, навчальний, науковий, спортивний, мистецький, мовний, національний, регіональний, корпоративний тощо.

Необхідність дослідження сучасних особливостей філософсько-педагогічної категорії «виховний простір» пов'язана перш за все з розумінням того, що «виховання є найважливішою функцією суспільства з часів виникнення людської цивілізації» [1, с. 16]. І разом із тим саме виховання як форма усупільнення індивідуального та індивідуалізації суспільного є інструментом формування людини, її становлення й розвитку.

Методологічною основою дослідження виховного простору можуть слугувати філософські ідеї В. Соловйова, М. Федорова, пошуки А. Чижевського, вчення про ноосферу В. Вернадського, «сферу духу» П. Флоренського та інших. Значимість цих ідей для розгляду процесу виховання полягає в тому, що вони є основою для осмислення людського «Я» як множини взаємопереплетених духовних сфер (культурно-історичної, соціальної, емоційно-чуттєвої, інтелектуальної тощо), які в сукупності створюють «внутрішній простір» людини.

У вітчизняних літературних джерелах виховний простір ВНЗ аналізується, але превалує увага авторів до загальноосвітніх навчальних закладів, тоді як у Білорусії та Російській Федерації дослідників більше цікавить виховний простір системи вищої професійної освіти.

Для системного дослідження виховного простору ВНЗ треба встановити всезагальне, особливе й одиничне між виховним простором і освітнім простором, між виховним простором і виховним середовищем, оскільки в наявній літературі вони не завжди «розводяться» між собою. Категорії всезагального й одиничного розглядаються як одна з форм роздвоєння єдиного процесу на протилежні визначення, умовно пізнання яких є дослідження їх єдності.

Саме в категорії особливого фіксується момент цієї єдності, тому воно виступає як такий член відношення, у якому знімається односторонність кожного з них. Як всезагальне, так і одиничне є сутністю лише моментів буття речей, явищ. Їх дійсне буття є не одиничність і не всезагальність, а єдність того й іншого. Ця єдність за великим рахунком і фіксується в категорії особливого, що виступає як всезагальне та не

виключене з реального зв'язку речей або явищ одиничного. У такому розумінні особливе містить у собі й емпіричну одиничність будь-якого факту, і теоретичну необхідність того чи іншого закону.

Така, на нашу думку, логіка «субординації» категорій всезагального, особливого й одиничного, що тією чи іншою мірою приводить до розуміння сутності виховного простору ВНЗ, що досліджується за їх допомогою.

Складність дослідження цього предметного поля полягає в тому, що категорія «освітній простір» відсутня в Британській енциклопедії, Великій радянській енциклопедії, Міжнародній енциклопедії освіти, Енциклопедії освіти, Педагогічній енциклопедії, Педагогічному словнику, Словнику російської мови в 17 томах тощо. З'являються лише статті, у яких розглядаються різні характеристики освітнього простору. Термін уживається конвенційно.

Водночас потреба забезпечити становлення Світового суспільства знань вимагає формування планетарного освітнього простору, що має бути іманентно притаманним новій організаційній структурі життєустрою планетарної спільноти. Мова все частіше йде про становлення глобальної освіти, що має реалізовуватись у просторі планетарної освіти.

Щодо цього з'являються перші доступні нам публікації. Так, наприклад, у статті І.К. Шалаєва та А.О. Веряєва «От образовательных сред к образовательному пространству: понятие, формирование, свойства» ми знаходимо визначення сутності освітнього простору: «... природне середовище піддається цілеспрямованим змінам, піддаються змінам взаємовідношення людей для інтенсифікації освітнього процесу. Абсолютно природним чином виникає потреба в освітніх середовищах, та й у самій педагогіці. Подальша еволюція освітніх середовищ, їх об'єднання та соціалізація призводять до формування освітнього простору. Формування освітнього простору відбувається в міру придбання ним інституалізованого характеру. При цьому перетворення освіти на соціальний інститут супроводжується набуттям освітнім процесом стабільного, організованого характеру, привносить стійкість в існування суспільства, регулярність у задоволення як індивідуальних, так і громадських потреб. Отже, відповідним спеціальним чином організовані, структуровані, соціалізовані освітні середовища – меді, що виконують функції щодо трансляції соціального й індивідуального досвіду, освоєння культури, перетворюються на освітній простір і становлять його сутність» [2].

Далі вони продовжують: «До визначення освітнього простору можна підійти й із формального (інформаційного) погляду. Якщо взяти за основу поняття освітньої послуги та освітньої інформації, то освітній простір можна визначити як простір, у якому надаються освітні послуги. Освітні послуги можливі тільки за наявності найрізноманітніших джерел таких послуг і споживачів. Таким чином, можна говорити про потоки освітньої інформації й освітніх послуг у суспільстві, що є відповідним «каналом» передачі цих послуг та інформації. Уся сукупність відповідних «джерел, стоків і каналу передачі» дає уявлення про освітній простір і визначає його» [2].

І на завершення подання позицій І.К. Шалаєва й А.О. Веряєва зазначимо, що вони роблять висновок: «Соціальні зв'язки в процесі формування освітнього простору диференціюються, серед них стає можливим виділити зв'язки, у рамках яких виявилися чітко визначені права й обов'язки кожного із суб'єктів взаємодії (учителя, учня, батька), сталася регламентація взаємодії (вона стала жор-

сткішою), почав здійснюватися контроль за цією взаємодією. У результаті поведінка особи в освітньому процесі стала більш передбачуваною, а діяльність інституту освіти такою, що самовідновлюється» [2], тобто аутопоезисною.

В.Г. Кремень, характеризуючи освітній простір, пише: «Основним критерієм виділення освітнього простору є широкий спектр освітньо-педагогічної діяльності – теоретичної, наукової, практичної – в навчальних закладах, наукових структурах (серед них і в структурах Національної академії педагогічних наук), в адміністративному управлінні освітанською діяльністю в закладах України, що входять у систему планетарних інтелектуально-пізнавальних відносин. Специфіка й творчість освітнього простору виявляє себе у взаємодії з утвореними сферами – політичною, економічною, екологічною, релігійною, інформаційною, культурною, етнічною тощо. Освітній простір нерозривно пов'язаний з іншими соціально-просторовими феноменами, утворюючи єдиний ноосферний континуум. Через освітній простір реалізуються найактуальніші проблеми й запити сучасної цивілізації, серед яких одне з перших місць належить проблемі розвитку особистості» [3].

Дослідники зазначають, що відмінністю освітнього простору від фізичного (і деяких інших) є те, що на формування цього простору впливають не лише реальні освітні події, що вже сталися, а й потенційно мислимі, віртуальні, можливі, які можуть ніколи й не статися або відбуваються тільки в думках суб'єктів освітнього процесу.

Так, І.К. Шалаєв і А.О. Веряєв виділяють у понятті «освітній простір» дві основні ідеї: ідея простору та ідея освіти [2]. Освітній простір відбиває деяку освітню протяжність, структурне співіснування і взаємодію будь-яких можливих освітніх систем, їхніх компонентів, освітніх подій. Дослідники стверджують, що освітній простір є формою існування соціального досвіду від покоління до покоління на рівні, що перевищує природний, має місце без спеціально організованих процесів навчання й виховання, природний процес – такий, який не інтенсифікований спеціальними діями на суб'єкти освіти.

Таким чином, гранична широта поняття освітнього простору щодо всіх інших логічно підпорядковує собі всі інші й виступає домінуючою. Освітній простір характеризується обсягом освітніх послуг, потужністю й інтенсивністю освітньої інформації, освітньою інфраструктурою суспільства. Ми згодні з дослідниками, що поняття «освітній простір» належить до найбільш загальних і гранично абстрактних концептів філософії освіти [4, с. 78].

Освітній простір, як зазначає Л.І. Пензай, – «це педагогічне явище, яке акумулює потенціал сім'ї та навчального закладу, інтегрує різноманітні впливи на особистість з боку інших соціальних інститутів з метою усунення будь-яких перешкод, ускладнень процесу соціалізації особистості» [5].

Освітній простір складається, на її думку, з освітніх процесів: навчання, виховання, соціалізації, підготовки. Це педагогічний феномен зустрічі та взаємодії людини з оточуючими її елементами-носіями культури (освітнім середовищем), у результаті чого відбувається їх осмислення та пізнання. Виховний аспект педагогічного процесу спрямований як на формування загальносоціальних якостей особистості, так і на збереження індивідуальності й унікальності дитини. Процес виховання є складною діалектичною системою, кожен компонент якої може теж розглядатися як система, що має свої компоненти і здатна існувати лише в певному середовищі та у взаємодії з ним.

Доповнює й функціонує, зазначає авторка, у взаємодії з освітнім простором виховний простір навчального закладу. Він зумовлює морально-естетичну взаємодію педагога з учнями, учнів між собою, дає змогу сформувати освічену та висококультурну людину. Школа в цьому розумінні є не тільки часткою виховного простору суспільства, а сама виступає як особливий виховний простір, що трансформує знання й культурні цінності.

І далі дослідниця губить методологічну чистоту роздумів, оскільки змішує всі можливі поняття, що тільки мож-

на. Вона продовжує стверджувати, що «таким середовищем є освітньо-виховний простір, функціональність якого може бути забезпечена лише в тому разі, якщо вся діяльність колективу буде спрямована на створення умов, що забезпечують розвиток особистості учня. Освітньо-виховний простір навчального закладу – це складне багатоаспектне утворення, що охоплює сукупність зовнішніх умов, в яких відбувається навчально-виховний процес, здійснюється освітня діяльність, забезпечуються активні виховні процеси та взаємовідносини. Спеціально організоване освітнє середовище з його структурованою системою соціально-педагогічних чинників і умов є простором для становлення і розвитку особистості дитини» [5].

І далі вона продовжує роздуми, уже посилаючись на освітнє середовище. Тип освітнього середовища визначається, на її думку, умовами й можливостями середовища, що сприяють розвитку активності (або пасивності) дитини, її особистісної свободи (або залежності). Освітнє середовище не має чіткої фіксованих меж. Останні визначаються самими суб'єктами освітнього процесу (керівниками школи, педагогами, батьками, дітьми). Кожен учасник освітнього простору визначає межі власного освітнього середовища. Освітнє середовище виступає функціональним і просторовим об'єднанням суб'єктів освіти, між якими встановлюються тісні різнопланові групові взаємозв'язки, і може розглядатися як модель соціокультурного простору, в якому відбувається становлення особистості.

Освітнє середовище характеризується, знову-таки на її думку, статичністю, формується в межах конкретного навчального закладу, а простір – динамічністю й відображає систему соціальних зв'язків і стосунків у галузі освіти, характер взаємовідношень суспільства та соціальних інститутів, пов'язаних із задоволенням освітніх потреб суспільства. Простір характеризується суб'єктивним сприйняттям, є результатом конструктивної діяльності всіх суб'єктів освітнього процесу.

Значно більше плутанини ми спостерігаємо при вживанні авторами понять «виховний простір» і «виховне середовище». Аналіз психолого-педагогічної літератури показує, що сьогодні поняття «виховне середовище» й «виховний простір» визначаються неоднозначно, але трактування, пропонувані різними авторами, є швидше не взаємовиключними, а взаємодоповнюючими.

Про це свідчить наявність у науковій літературі визначень видів середовищ. Не так давно в педагогіку була введена категорія «соціокультурне середовище» або «соціокультурний простір» як альтернатива категорії «звичайне середовище». На кінець був здійснений перехід від створення «односторонньо соціокультурного простору, що вдосконалює особистість» (розрахованого, наприклад, на мовленнєвий її розвиток), до різнобічного «розвивального соціокультурного простору». Зазначимо, що створення виховного простору, який би безпосередньо був спрямований на цілісний духовно-моральний розвиток особистості нині ще перебуває на стадії експериментування й пошуку оптимальних його моделей.

У педагогічному словнику «виховне середовище» розглядається, наприклад, як «матеріальні, духовні, громадські умови існування і діяльності вихованця; об'єкти природи, культури, взаємини між людьми», а «виховний простір» – це «педагогічно доцільно організоване середовище, що оточує окрему дитину або певні групи і співтовариства дітей і чинить позитивний вплив, усвідомлено або неусвідомлено сприйманий кожним вихованцем» [6, с. 275].

Цікава точка зору Ю.С. Мануйлова, який стверджує, що саме «середовище – це засіб розвитку й формування особи», а також «воно призначене для моделювання реальних процесів життєдіяльності людей». У свою чергу, простір – це «ресурс, деякий резерв, потенціал формування інтегрального і масштабного засобу становлення людської особистості», який є «матеріалом для моделювання освітніх систем, середовищ» [7].

При цьому, за словами Г.Т. Дементьєва, «будь-яке соціальне середовище має здатність справляти на людину той чи

інший освітній вплив. У цьому розумінні будь-яке соціально-середовище є соціально-педагогічним середовищем» [8].

І.С. Кон, відомий авторитет у сфері психології, пише: «Одним із напрямів виховного впливу на особистість учнів є середовищний підхід, що означає на практиці шлях через «вплив середовища в цілому, яке заохочує індивіда до участі в суспільному житті, навчає його розуміння культури, поведінки в колективі, утвердження себе й виконання різноманітних соціальних ролей» [9].

Виховне середовище – це сукупність факторів, що реально склалися та функціонують у соціумі, даність, а не результат конструктивної діяльності вихователів, менеджерів освітнього процесу зі створення умов для розвитку школярів. Роль творчого освітньо-виховного середовища у формуванні компетентісно-орієнтованої особистості учнів розглядає у своїх дослідженнях К.І. Приходченко [10].

Д.О. Чернишов, наприклад, так характеризує виховний простір навчального закладу та його співвідношення з виховним регіональним середовищем: «Усе вищезазначене дає змогу визначити регіональний виховний простір як відносно відокремлену сукупність виховних, інноваційних, управлінських процесів, здійснюваних освітніми й іншими соціальними інститутами на території адміністративно-територіальної одиниці – області, а також розмаїття взаємозв'язків, які виникають у процесі соціальних взаємодій. Ефективне функціонування виховного простору можливе у разі дотримання єдності нормативно-правових, організаційних, соціокультурних чинників, які сприяють успішній соціалізації учнівської молоді» [11].

Для нас принципово важливо, що виховне середовище – це сукупність факторів, що реально склалися й функціонують в соціумі, даність, а не результат конструктивної діяльності вихователів, менеджерів освітнього процесу зі створення умов для розвитку школярів (Н.В. Селіванова). Це означає, що виховний простір є, на нашу думку, спеціально сконструйований організаціями освіти елемент ВНЗ, і цим він відрізняється від виховного середовища. При цьому нагадаємо, що освітнє середовище ВНЗ містить навчальний і виховний елементи, тобто аналогічний освітньому простору.

Цю тезу підтримує Д.В. Алхімов [12], який зазначає, що виховний простір сучасної загальноосвітньої школи – це особлива організація життєдіяльності учня у виховних центрах школи, що дають змогу виховати конкурентоспроможну особистість, майбутнього лідера тощо. Основним механізмом створення виховного простору є взаємодія суб'єктів, об'єднаних однаковою розумінням концепції виховного простору, педагогічних завдань, єдиними принципами та підходами до виховання, подіями, у яких ключовим технологічним моментом є їхня спільна перетворююча діяльність. Саме в цьому й полягає різниця між виховним простором і середовищем. Середовище у своїй основі – даність, а не наслідок конструктивної діяльності. Виховний же простір – результат олюднення спільної діяльності. Отже, середовище треба вміти використовувати у виховних цілях, а виховний простір треба вміти створювати.

Ця ідеологема про штучне походження виховного простору є принциповим моментом у відмежуванні виховного середовища від виховного простору, оскільки технологію освіти або, вужче, технологию виховного процесу цілеспрямовано добиваються існування в просторі ВНЗ ідеологічно обумовлених і раціонально визначених виховних середовищ, наприклад, математичного, космічного, спортивного, військового, іншомовного або іншого призначення.

Для ВНЗ побудова виховного простору – це єдина можливість для «гармонійної єдності між індивідуальною свободою самореалізації особи і проблемами її прояву в суспільстві», коли особисті інтереси знаходять успішне застосування в житті студента й не суперечать громадському благу, а доповнюють і сприяють його процвітанняю.

Термін «виховний простір» був уведений, як відомо, у науковий обіг Л.І. Новіковою. Виховний простір – це результат конструктивної діяльності, яка повинна досягати-

ся з метою підвищення ефективності виховання, причому діяльності, що не лише творить, а й інтегрує [13].

Для практики виховного процесу у ВНЗ це означає, що виховний простір варто цілеспрямовано моделювати, діагностувати, проектувати, керувати його становленням, функціонуванням і зміною, тобто розвитком. На це прямо вказує М.Г. Резніченко в низці своїх публікацій [14]. Наприклад, у статті «Технологія побудови виховного простору в вузе» М.Г. Резніченко зазначає, що «виховний простір вищу спеціально конструюється з метою забезпечення студентами культурних і професійних цінностей. Якість простору, у якому реально здійснюється виховання, обумовлює можливість досягнення певного рівня вихованості, а значить, створює конкретні перспективи педагогічної діяльності, визначає необхідний час для педагогічного освоєння цього простору в процесі виховання» [15].

Це означає, що виховний простір ВНЗ можна розглядати як раціонально збалансоване за певним принципом корпоративне виховне середовище. Тобто, він є результатом процесів диференціації й інтеграції, оскільки диференціація обумовлює визначення виховних завдань і функцій кожного з компонентів простору, а інтеграція – об'єднує їх у єдине ціле [16]. Якщо середовище у своїй основі – даність, то виховне середовище, за Л.І. Новіковою, – результат конструктивної діяльності, який досягається з метою підвищення ефективності виховання [17, с. 132–134].

Далі для нас принципово важливі роздуми М.Г. Резніченко щодо її бачення жорсткості організаційної структури виховного простору. Вона пише: «Цілісність виховного простору ВНЗ є результатом різноманітності його елементів, зв'язків між ними, за наявності єдиної педагогічної концепції, орієнтованої на пріоритети гуманістичного виховання. Цілісність і стабільність виховного простору ВНЗ забезпечується гнучкістю його структури. У ній мають бути наявними зони неупорядкованості, що є джерелом її подальшого розвитку. Нестабільність виховного простору – запорука того, що воно живе і здатна до розвитку. Виховний простір може бути заданий адміністрацією ВНЗ і діяльністю студентів, в основі якої лежать їхні особисті потреби» [15].

Науковцями висувуються певні передумови створення виховного простору навчального закладу, а саме [18]: компактність проживання населення (контакти з приводу процесу виховання); локальність території (контакти в режимі реального часу); спільність менталітету (спільні ціннісні орієнтації у вихованні); соціально-економічна цілісність території; наявність загальноісторичної пам'яті й субкультури.

І.Д. Бех висуває основні вимоги до створення виховного простору [19]: психологізація як здатність враховувати в комплексі всі зовнішні й внутрішні впливи на дитину та одночасно творити духовно-творчо розвивальне середовище, нейтралізуючи негативні з них і посилюючи позитивні; відкритість до соціуму, дія у співпраці із сім'єю, громадськістю; залучення дітей до розв'язання суспільно значущих і особистісних життєвих проблем, формування досвіду громадянської поведінки; розвиток творчого потенціалу всіх суб'єктів навчально-виховного процесу; спонукання школярів до самостійного розв'язання власних життєвих проблем у нестабільному суспільстві; життєтворчість як здатність забезпечити дитині можливість облаштувати власне життя, творити колективні й міжособистісні взаємини; педагогічна культура вчителів і вихователів, невід'ємними особливостями якої є людяність, інтелігентність, толерантність, розуміння, здатність до взаємодії; педагогічний захист і підтримка дітей у розв'язанні їхніх життєвих проблем та індивідуальному саморозвитку, забезпечення їхньої особистісної недоторканності й безпеки; самореалізація людини в особистісній, професійній і соціальній сферах її життєдіяльності.

М.Г. Резніченко подає принципи побудови виховного простору ВНЗ [20]: відповідність характеру побудови виховного простору індивідуальним (соціальним, психологічним) особливостям студентів і викладачів; цілісність не лише

всередині моделі, а й у рамках усього освітнього простору навчального закладу; гуманізм, що припускає ставлення до суб'єкта виховного простору як самоцінності, одночасно вільної, творчої й відповідальної; ергономічність (комфорт) виховного простору; культуровідповідність, яка передбачає організацію виховання на загальнолюдських цінностях, відповідно до цінностей і норм національної культури й регіональних традицій, що не суперечать загальнолюдським цінностям; толерантність – уважне ставлення до думки інших людей, інших культур, традицій, релігій, способу життя; варіативна – використання різних технологій у змісті виховання й форм роботи зі студентською молоддю.

У вітчизняній літературі зазначається, що розбудова виховного простору ґрунтується на принципах, які визначають мету, зміст, шляхи і способи його розвитку: дитиноцентризму, гуманізації, природовідповідності, культуровідповідності, системності, безперервності, діалогічності, успішності, адаптивності.

Засобами (компонентами) створення виховного простору, на думку І.Д. Беґа, доцільно вважати такі [21]: демократизацію соціобуття вихованців; гуманізацію соціобуття вихованців; індивідуалізацію соціобуття вихованців; культивування творчих можливостей вихованців; формування особистісно-конструктивних відносин; оптимізацію виховних можливостей процесу навчання; взаємодію школи (ВНЗ) й оточуючого довкілля; взаємодію школи та сім'ї; міжкультурну взаємодію в розвитку вихованців; продуктивну життєдіяльність вихованців, учителя у виховному просторі.

Виховний простір вибудовується за допомогою виховних технологій, що відповідають віковим характеристикам і напрямкам фахової підготовки студентів, наприклад, у військовому й цивільному медичному ВНЗ вони будуть достатньо різними.

Для правильно організованого виховного простору характерні свобода вибору виховного простору; свобода вибору діяльності й вибір такої діяльності, у якій вихованець міг би досягти найвищого успіху; свобода зміни колективу в разі виникнення дискомфорту; інтенсивне освоєння елементів простору – культурного, інформаційного, соціального тощо.

Постає питання про когнітивне визначення явища «виховний простір ВНЗ».

У науковій літературі є різноманітні визначення виховного простору.

Виховний простір – частина потенційного виховного середовища (як правило, ширшого за межі навчально-виховного процесу), що освоєна вихователями та вихованцями; поле виховної діяльності, яке цілеспрямовано розвивається й перетворюється.

Виховний простір – це педагогічно доцільно організоване середовище, що оточує окрему дитину або визначену кількість дітей (класу, школи, будинку, двору, мікрорайону, села, малого або великого міста, області) (Л.І. Новікова).

Виховний простір – це частина середовища, у якій панує визначений педагогічно сформований спосіб життя (Ю.С. Мануйлов).

Виховний простір – це динамічна мережа взаємозалежних педагогічних подій, що формується зусиллями соціальних суб'єктів різного рівня (індивідуальних і колективних) і здатна виступити інтегрованою умовою особистісного розвитку людини – і дорослого, і дитини (Д.В. Григор'єв).

Виховний простір – це комплекс соціально-педагогічних умов, що виникає завдяки спеціально організованій діяльності й орієнтований на співпрацю суб'єктів освітнього процесу.

Виховний простір навчального закладу – це соціокультурне та педагогічне (освітнє) явище, яке утворює й утворюється життєдіяльністю закладу, взаємодією вихователів (вчителів) і вихованців (учнів) у процесі залучення останніх до цінностей і смислів соціального життя, створення умов для виникнення та реалізації конструктивної соціальної й творчої активності учнів. Сходження, поєднання виховного простору школи та життєвого простору учня по-

роджує простір розвитку життєстійкості й життєздатності учня (І.І. Єрмаков).

Зміст виховного простору ВНЗ розгортається як сукупність виховних процесів різного спрямування, звісно, передусім фахового, що доповнюється іншими суспільно-орієнтованими виховними діями політичного, економічного, культурологічного, екологічного характеру.

Отже, виховний простір можна розглядати в декількох варіантах:

1) як педагогічно доцільно організоване середовище, що оточує вихованця (Л.І. Новікова);

2) як частина середовища, що створюється в середовищі перебування суб'єктів сформований спосіб життя (Ю.С. Мануйлов);

3) як динамічна мережа взаємопов'язаних педагогічних подій, створювана зусиллями соціальних суб'єктів різного рівня (Д.В. Григор'єв);

4) як динамічна мережа взаємоз'язаних педагогічних подій, що створюються в середовищі перебування суб'єктів виховання з метою формування соціально активної особи, здатної до ефективної професійної діяльності й відповідальності за рішення, що приймаються (М.Г. Резніченко);

5) як багатомірне і багаторівневе утворення, якому притаманні компактність (сила виховного впливу) і простір (розміри) (Н.Є. Прохоренко).

Отже, у дослідженні ми намагалися встановити ступінь теоретичного пізнання сучасною філософською та педагогічною думками явищ «простору освіти» і співвідношення між явищами «освітній простір», «навчальний простір» і «виховний простір», навпаки, «простір освіти», «простір навчання» і «простір виховання».

Ми з'ясували, що «виховне середовище ВНЗ» є більш загальним явищем, ніж «виховний простір ВНЗ» і між ними різниця полягає в тому, що виховне середовище формується стихійно, на відміну від виховного простору ВНЗ, який створюється свідомо організаторами освіти відповідно до поставленої мети менеджерами освіти, тому його можна розглядати як «збалансоване середовище».

На підставі виділених дослідниками визначень педагогічних систем і їхніх особливостей ми розглядаємо виховний простір ВНЗ як цілісну соціально-педагогічну систему, структурні елементи якої використовуються суб'єктами освітнього процесу для освоєння і трансляції гуманістичних цінностей, що цілеспрямовано моделюються технологіями освіти.

Література

1. Астахова В.И. Метаморфозы воспитания / В.И. Астахова. – Х. : НУА, 2004. – 276 с.
2. Шалаев И.К. От образовательных сред к образовательному пространству: понятие, формирование, свойства / И.К. Шалаев, А.А. Веряев // Педагог. – 1999. – № 4. – С. 73–84.
3. Кремень В.Г. Особистість в освітньому просторі сучасної цивілізації / В.Г. Кремень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.znannya.org.ua/index.php/nukovi-statti/226-osobistist-v-osvitnomu-prostori-suchasnoj-tsivilizatsiji>.
4. Рогалева Г.И. О воспитательном пространстве вуза / Г.И. Рогалева // Молодой ученый. – 2012. – № 5. – С. 488–492.
5. Пензай Л.И. Соціально-педагогічні чинники становлення і розвитку особистості дитини в сучасному освітньому просторі / Л.И. Пензай [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.ua/school/lessons_summary/upbring/48078/.
6. Коджаспирова Г.М. Словник по педагогіці / Г.М. Коджаспирова, А.Ю. Коджаспиров. – Ростов-на-Дону : ИКЦ «Бережень», 2005. – 448 с.
7. Мануйлов Ю.С. Соотношение понятий пространство и среда в контексте управленческой практики / Ю.С. Мануйлов // Материалы интернет-конференции «Топологические понятия в образовании». – 2009. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.niro.nnov.ru>.
8. Дементьев Г.Т. Процесс формирования личности под влиянием социальной среды в современных условиях / Г.Т. Дементьев. – М, 2000. – 191 с.

9. Кон І.С. Психологія соціальної інерції / І.С. Кон // Комуніст. – 1988. – № 1. – С. 64.

10. Приходченко К.І. Роль освітньо-виховного середовища у формуванні компетентісно орієнтованої особистості учнів / К.І. Приходченко // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки : зб. наук. пр. – 2007. – № 44. – С. 313–321.

11. Чернишов Д.О. Виховний простір: регіональний вимір / Д.О. Чернишов // Наукова скарбниця освіти Донеччини. – 2010. – № 2. – С. 74–77.

12. Алхімов Д.В. Організація виховного простору формування лідерських якостей школярів / Д.В. Алхімов // Духовність особистості: методологія, теорія і практика. – 2013. – № 4. – С. 13–21.

13. Резниченко М.Г. Организационно-педагогические и дидактические основы построения «воспитательного пространства вуза» / М.Г. Резниченко. – М., 2005. – Т. 11. – 2005. – 48 с.

14. Резниченко М.Г. Исследование эффективности построения воспитательного пространства вуза / М.Г. Резниченко // Человек и образование. – 2009. – № 3. – С. 50–54.

15. Резниченко М.Г. Технология построения воспитательного пространства в вузе / М.Г. Резниченко [Электронный ресурс]. – Режим доступа : file:///D:/bekh/Downloads/tehnologiya-postroeniya-vozpitatelnogo-prostranstva-v-vuze%20(1).pdf.

16. Борытко Н.М. Пространство воспитания: образ бытия / Н.М. Борытко. – Волгоград : Перемена, 2000. – 225 с.

17. Новікова Л.І. «Виховний простір» як відкрита система (Педагогіка і синергетика) / Л.І. Новікова // Суспільні науки і сучасність. – 1998. – № 1. – С. 132–134.

18. Виховний простір: проблеми, пошуки, перспективи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvitapovog.at.ua/vchitelyam/vikhovnij_prostir_problemi-poshuki_perspektivi.pdf.

19. Основні орієнтири виховання учнів 1–12 класів загальноосвітніх навчальних закладів України. Програма / за ред. І.Д. Бега. – К., 2007.

20. Резниченко М.Г. К вопросу о построении эргономичного воспитательного пространства вуза / М.Г. Резниченко // Вестник Самарского государственного аэрокосмического университета им. С.П. Королева. – 2005. – № 2. – С. 64–68.

21. Бех І.Д. Виховний простір: організаційно-змістові орієнтири / І.Д. Бех // Гірська школа українських Карпат. – 2013. – № 10. – С. 3–14.

Анотація

Романкова Л. М. Виховний простір вищого навчального закладу як чинник становлення особистості майбутнього фахівця. – Стаття.

У статті досліджено сучасні особливості філософсько-педагогічної категорії «виховний простір», встановлено всезагальне, особливе й одиначне між виховним простором і освітнім простором, між виховним простором і виховним середовищем. Закцентовано увагу на понятті «освітній простір», специфіка й творчість якого виявляє себе у взаємодії з утвореними сферами – політичною, економічною, екологічною, релігійною, інформаційною, культурною, етнічною тощо; він нерозривно пов'язаний з іншими соціально-просторовими феноменами, утворюючи єдиний ноосферний континуум. Освітній простір характеризується обсягом освітніх

послуг, потужністю й інтенсивністю освітньої інформації, освітньою інфраструктурою, належить до найбільш загальних і гранично абстрактних концептів філософії освіти. Аналізуються також основні вимоги до створення виховного простору вищого навчального закладу, передумови, принципи розбудови, засоби створення та виховні технології побудови виховного простору.

Ключові слова: виховний простір, освітній простір, освітнє середовище, виховні технології.

Аннотация

Романкова Л. Н. Воспитательное пространство вуза как фактор становления личности будущего специалиста. – Статья.

В статье исследованы современные особенности философско-педагогической категории «воспитательное пространство», установлено всеобщее, особенное и единичное между воспитательным пространством и образовательным пространством, между воспитательным пространством и воспитательной средой. Акцентируется внимание на понятии «образовательное пространство», специфика и творчество которого проявляются во взаимодействии с образованными сферами – политической, экономической, экологической, религиозной, информационной, культурной, этнической и тому подобное; оно неразрывно связано с другими социально-пространственными феноменами, образуя единый ноосферный континуум. Образовательное пространство характеризуется объемом образовательных услуг, мощностью и интенсивностью образовательной информации, образовательной инфраструктурой и относится к наиболее общим и предельно абстрактным концептам философии образования. Анализируются также основные требования к созданию воспитательного пространства вуза, предпосылки, принципы развития, средства создания и воспитательные технологии построения воспитательного пространства.

Ключевые слова: воспитательное пространство, образовательное пространство, образовательная среда, воспитательные технологии.

Summary

Romankova L. M. Space for personality development in higher educational institutions as a factor in professional training. – Article.

The article discusses the modern characteristics of space in personality development from the perspective of the philosophy of education. The author explores general, specific and unique correlations between space in personality development and in education, as well as those between space and environment in personality development. The primary focus is on the concept of space in education whose specific characteristics result from its interaction with political, economic, ecological, religious, informational, cultural and ethnic spheres in close association with other social phenomena in a common noospheric continuum. In the philosophy of education, space is regarded as a highly abstract concept which includes the scope of educational services, the wealth of educational information and educational infrastructure. The article also analyzes the major preconditions, principles and means of building space for personality development in higher educational institutions.

Key words: space for personality development, space for education, educational environment, personality development techniques.